

УДК 81'362+811.111-26+811.161.3

А.А. Бруцкая

*магістр філал. навук, аспірант каф. рускай мовы
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
e-mail: aleana.brutskaya@gmail.com*

ПЕРАКЛАД АНГЛІЙСКІХ ДЗЕЯСЛОЎНЫХ ФОРМ ПРАЦЯГЛАГА ТРЫВАННЯ НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ

Абгрунтаваная неабходнасць устанавлення спосабаў перакладу англійскіх аналітычных форм. Прадстаўлена тыпалогія перакладчыцкіх трансфармацый, зыходзячы з моўных асаблівасцей аб'екта даследавання. На падставе аналізу беларускамоўных перакладаў англійскіх апавяданняў А.К. Дойла, якія былі выкананы рознымі аўтарамі, выяўлены і сістэматызаваны асноўныя спосабы перадачы англійскіх дзеяслоўных аналітычных форм працяглага трывання на беларускую мову: поўны пераклад; граматычныя трансфармацыі без лексіка-семантычных пераўтварэнняў; лексічныя і лексіка-семантычныя трансфармацыі без граматычных змен; камбінацыі лексіка-граматычных трансфармацый; дабаўленні і апушчэнні.

Уводзіны

У айчынай навуцы часцей за ўсё даследаванні ў межах тэарэтычнага перакладазнаўства закранаюць праблемы неабходнасці і важнасці беларускамоўнага перакладу як культуралагічнай з'явы, агульнай тэорыі і гісторыі перакладу, праблем перакладу з блізкароднасных моў. Фрагментарна тэарэтычныя звесткі ў галіне мастацкага англа-беларускага перакладу прадстаўлены ў працах І.П. Гаравой, М.У. Козылевой, А.У. Таболіч, А.М. Цярэшчанкі і інш. Такім чынам, лінгвістычныя аспекты англа-беларускіх перакладаў, крытэрыі эквівалентнасці зыходных і перакладных тэкстаў, пытанні матываванага, дарэчнага практычнага ўжывання перакладчыцкіх трансфармацый з'яўляюцца мала распрацаванымі і патрабуюць маштабных даследаванняў. Гэтым і абумоўлена актуальнасць дадзенага артыкула, у якім вядуцца спробы высветліць аб'ектыўныя спосабы перадачы аднаго з тыпаў англійскіх аналітычных форм на беларускую мову.

Мэта артыкула – выяўленне аб'ектыўных спосабаў перадачы англійскіх форм працяглага трывання на беларускую мову, аналіз іх частотнасці і матываванасці. Аб'ект даследавання – англійскія формы працяглага трывання, ужытыя ў апавяданнях А.К. Дойла і іх аналагі ў перакладах твораў на беларускую мову. Прадмет даследавання – змест і асаблівасці перакладчыцкіх трансфармацый.

У якасці метадаў даследавання былі выбраныя кампанентны, кантэкстны, параўнальна-супастаўляльныя аналізы і элементы колькаснага метаду.

Спосабы перакладу англійскіх аналітычных форм трывання на беларускую мову

Мастацкі пераклад лічыцца адным з самых складаных тыпаў перакладу. Гэта звязана з тым, што мастацкі твор выконвае эстэтычную функцыю і яго галоўная мэта – эстэтычна ўздзейнічаць на чытача. Адсюль У.І. Нікіцін вызначае мастацкі пераклад як «від перакладчыцкай дзейнасці, асноўная задача якога зводзіцца да параджэння на мове перакладу моўнага твору, здольнага *аказваць* мастацка-эстэтычнае ўздзеянне» (тут і далей пераклад наш. – А. А.) [1, с. 93]. Вядома, што для адэкватнага перакладу патрэбна не толькі глыбока разумець змест арыгінальнага тэксту, але і ўлічваць моўныя асаблівасці зыходнай мовы і мовы перакладу. Так, М.Ю. Ілюшкіна падкрэслівае неабходнасць «дакладнага выбару не толькі слова, але і яго граматычнай формы» для здзяй-

Навуковы кіраўнік – І.С. Роўда, доктар філалагічных навук, прафесар, дэкан філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта

снення камунікатыўнай нагрукі перакладнога твора, для перадачы максімальна магчымай дакладнасці зместу [2, с. 68].

Розны гістарычны шлях развіцця спрыяў станаўленню розных граматычных структур англійскай і беларускай моў. Большасць граматычных катэгорый прысутнічаюць у абедзвюх мовах, аднак не заўсёды яны змяшчаюць аднолькавую семантыку і ўжыванне з адпаведнікамі мовы перакладу. Нягледзячы на гэта, нярэдка захоўваецца магчымасць даслоўнага перакладу англійскіх граматычных канструкцый на беларускую мову. Аднак часцей ад перакладчыка патрабуецца ўжыванне розных трансфармацый. У тэорыі перакладазнаўства тэрмін «перакладчыцкая трансфармацыя» і класіфікацыя падобных пераўтварэнняў распрацоўваліся шматлікімі даследчыкамі, сярод якіх Л.С. Бархурадаў, М.Ю. Ілюшкіна, У.М. Камісараў, Т.Р. Лявіцкая, У.І. Нікіцін, Я.І. Рэцкер, А.М. Фітэрман, А.Д. Швейцар і інш. Аналіз некалькіх класіфікацый дазваляе зрабіць выснову, што на цяперашні час адзінай сістэмы класіфікацыі перакладчыцкіх трансфармацый не існуе. Даследчыкі звяртаюць увагу на тое, што падобны падзел на трансфармацыі – з’ява ўмоўная.

У нашым артыкуле з улікам аб’екта даследавання (англійскія формы працяглага трывання і іх беларускія эквіваленты), грунтуючыся на класіфікацыях Л.С. Бархурадава [3, с. 189] і У.Н. Камісарава [4, с. 25, 162], мы ўзялі за аснову сваю класіфікацыю трансфармацый: лексіка-семантычныя трансфармацыі (канкрэтызацыя; генералізацыя; мадуляцыя; антанімічны пераклад); граматычныя трансфармацыі (поўны/даслоўны пераклад; граматычныя замены); дабаўленні і апушчэнні. Падрабязныя характарыстыкі кожнай трансфармацыі будуць прадстаўлены ніжэй.

Матэрыялам дадзенага даследавання з’яўляюцца прыклады аналітычных форм працяглага трывання, выбраныя са зборніка апавяданняў А.К. Дойла «The Adventures of Sherlock Holmes» [5] і іх беларускамоўных перакладаў Г. Янкуты, К. Маціеўскай, А. Казловай, А. Пятровіч, А. Арцёмава [6]. Для выяўлення аб’ектыўных спосабаў перадачы англійскіх форм працяглага трывання мы лічым мэтазгодным ўключыць у дадзены артыкул аналіз тых адзінак, якія былі ўжытыя не менш, чым тры разы, таму агульны корпус матэрыялу складае 26 англійскіх дзеясловаў у формах працяглага трывання і 127 іх беларускамоўных аналагаў.

З улікам абранай класіфікацыі і для лепшай сістэматызацыі спосабаў перакладу англійскіх аналітычных форм (АФ) працяглага трывання мы прапануем разглядаць перакладчыцкія трансфармацыі ў межах пяці асобных блокаў: поўны пераклад; граматычныя трансфармацыі без лексіка-семантычных пераўтварэнняў; лексічныя і лексіка-семантычныя трансфармацыі без граматычных змен; камбінацыі лексіка-граматычных трансфармацый; дабаўленні і апушчэнні.

Поўны пераклад на ўзроўні словаформ – гэта «даслоўны» пераклад, пры якім у мове перакладу ўжываюцца адзінкі, аналагічныя адзінкам зыходнай мовы: перакладныя эквіваленты па лексіка-граматычных характарыстыках супадаюць з адзінкамі арыгінала. Такі даслоўны пераклад АФ працяглага трывання з акцэнтам на працягласць дзеяння праз ужыванне дзеясловаў незакончанага трывання займае 44 % ад усіх прааналізаваных спосабаў перакладу. Напрыклад, АФ працяглага трывання ад англійскага дзеяслова (*to*) *wait* – *be waiting* – была перакладзена рознымі формамі эквівалентнага дзеяслова незакончанага трывання *чакаць* з улікам сродку выражэння дзейніка і тэмпаральнай прыналежнасці сказа: *чакаюць, чакае, чакаў, чакала*. Выбар такой адзінкі перакладу дэтэрмінуецца яе працэсуальнай семантыкай. Гэта аб’ектыўны спосаб перакладу, пры якім літаральны эквівалент не патрабуе ўжывання лексіка-граматычных трансфармацый, таму семантыка зыходнай адзінкі захоўваецца цалкам: *Here we are, and they are*

waiting for us [5] ‘Дарэчы, мы прыехалі, вунь яны нас **чакаюць**’ [6, с. 56]; *A lean, ferret-like man, furtive and sly-looking, was waiting for us upon the platform* [5] ‘На платформе нас **чакаў** худы, падобны да тхара чалавек, скрытны і хітраваты на выгляд’ [6, с. 94]; *Your wife has been waiting this two days for you* [5] ‘І вас ужо два дні **чакае** жонка’ [6, с. 140].

Найчасцей такім чынам былі перакладзены наступныя дзеясловы: *to stand, to make, to get, to do, to pass, to go (to go on), to try, to shine, to come, to lie, to return, to joke, to act, to endeavor, to work (to work through)*. Гэта звязана з тым, што, па-першае, гэтыя дзеясловы і іх беларускамоўныя эквіваленты – адны з найбольш ужывальных, частотных; па-другое, гэтыя дзеяслоўныя адзінкі стылістычна нейтральныя; па-трэцяе, амаль палова з іх (*to stand, to make, to get, to do, to pass, to go*) – гэта «шыроказначныя дзеясловы», якія характэрны высокай ступенню абстракцыі, абагульнення (згодна ідэі даследчыка Е.П. Бялявай). Акрамя таго, выбар дзеясловаў менавіта незакончанага трывання матываваны ідэнтыфікацыяй працягласці працэсу, перададзенай пры дапамозе кантэксту і маркераў працягласці дзеяння *still, for, always* і інш.: *...we have never had occasion to unpack the money, and that it is still lying in our cellar* [5] ‘...нам не давлялося распакаваць грошы і што яны ўсё **ляжаць** у сховішчы’ [6, с. 57]; *This we have now been doing for some time...* [5] ‘Гэтым мы ўжо пэўны час і **займаемся**...’ [6, с. 229]; *It is always awkward doing business with an alias* [5] ‘**Заўсёды** няёмка **мець** справу з псеўданімам’ [6, с. 182].

Трэба адзначыць, што пры даслоўным спосабе перакладу англійскіх АФ працяглага трывання пераклад саміх сказаў часцей за ўсё патрабаваў лексічных і граматычных трансфармацый: *There it is, where the lady is walking...* [5] ‘Вунь той, дзе **ідзе** лэдзі...’ [6, с. 192]; *The sun was shining very brightly...* [5] ‘Ярка **святліла** сонца...’ [6, с. 313] (граматычная канверсія – перастаноўка галоўных членаў сказа); *How do I know that you have been getting yourself very wet lately...?* [5] ‘Вось як я даведаўся, што днямі вы моцна **вымаклі**...?’ [6, с. 8] (нулявы пераклад займенніка *yourself*, які ў арыгінале выконваў узмацняльную функцыю; перастаноўка дадanych членаў сказа ў выніку несупадзення традыцый агульнага члянэння ў англійскай і беларускай мовах) і інш.

Граматычныя трансфармацыі без лексіка-семантычных пераўтварэнняў – другі па ўжывальнасці тып перакладчыцкіх трансфармацый, выяўленых пры перадачы АФ працяглага трывання на беларускую мову. Такія трансфармацыі складаюць 27 % ад агульнай колькасці. Яны звязаны з характэрнай для англійскай мовы вялікай колькасцю аналітычных канструкцый (у тым ліку аналітычных форм), а таксама з іншымі структурнымі і генетычнымі асаблівасцямі (спосабамі выражэння аспектуальнасці, узгадненнем часоў і інш.).

Граматычныя замены – гэта перакладчыцкія прыёмы, пры якіх адбываецца змяненне марфалагічнага статусу асобнай адзінкі, або цэлага выразу зыходнай мовы, адзінкай (выразам) з іншым граматычным зместам у мове перакладу. Такія пераўтварэнні могуць быць аб’ектыўнымі (калі ў мове перакладу адсутнічае эквівалент формы) і аўтарскімі. Падчас даследавання намі былі выяўлены розныя тыпы падобных трансфармацый: замена формы слова (часу, трывання); замена часціны мовы (замена дзеясловаў назоўнікамі, прыметнікамі, дзеепрыслоўямі і г.д.). Разгледзім кожны тып граматычных трансфармацый паасобку.

Пераклад праз **замену формы слова**. Гэта найбольш частотны спосаб граматычных пераўтварэнняў (56 %). Прычына гэтых замен у тым, што найбольшай цяжкасцю перакладу англійскіх дзеясловаў на беларускую мову з’яўляецца наяўнасць у англійскай мове т.зв. *Sequence of Tenses* – «узгаднення часоў» – у складаных сказах, пры якім

* Тут і далей цытаты прыводзяцца з захаваннем лексічных і граматычных асаблівасцей арыгінала.

выбар часовай формы дзеяслова даданага сказа дэтэрмінуецца формай часу дзеяслова галоўнага сказа. Так, калі дзеяслоў галоўнай часткі складаназалежнага сказа ўжыты ў форме прошлага часу, то дзеяслоў даданага сказа таксама павінен быць у форме прошлага часу. Пры гэтым у беларускім сінтаксісе магчыма ўжыванне двух розных часоў у адным сказе. Так, у наступным прыкладзе пры перадачы адбылася **замена** англійскага дзеяслова ў форме прошлага **часу** беларускім дзеясловам у форме цяперашняга часу: ...*but the father's laughter made me think that perhaps he was joking* [5] '...але бацька рагатаў так, што я падумала, ён **жартуе**' [6, с. 307] (дзеянні супадаюць: абодва мінулыя, аднак адбываюцца адначасова, таму пры перакладзе на беларускую мову форма дзеяслова даданага сказа *was joking* замяняецца формай цяперашняга часу *жартуе*).

Аднак не заўсёды замена часу пры перакладзе дзеясловаў з англійскай мовы абумоўлена ўзгадненнем часоў. Замена англійскіх дзеясловаў цяперашняга часу беларускімі дзеясловамі прошлага часу назіраецца ў перакладзе наступнага клічнага сказа: *I am going out now!* [5] 'Ну, я **пайшоў!**' [6, с. 134]. Літаральны пераклад «я зараз пайду», аднак у беларускай гутарковай мове дзеясловы *пайсці*, *паехаць* у прошлым часе нярэдка ўжываюцца замест будучага, таму перакладчык ўжывае форму *пайшоў* у значэнні *пайду*, што ніяк не ўплывае на змест.

Вось яшчэ адзін прыклад перадачы дзеяслова цяперашняга часу дзеясловам прошлага часу, у якім прасочваецца таксама несупадзенне зыходнага і перакладнага дзеясловаў па трыванні: *My sister thinks that I am going mad* [5] 'Сястра думае, што я **звар'яцеў**' [6, с. 187]. Трэба адзначыць, што ў дадзеным сказе ўжыта аналітычная лексема *to go mad* (згодна класіфікацыі У.Я. Плоткіна дзеяслоўна-ад'ектыўная канструкцыя тыпу V + Adj), у якой дзеяслоў *to go* выступае ў якасці дзеяслова-звязкі, літаральна перадаецца як 'рабіцца, станавіцца' і ў спалучэнні з прыметнікам звычайна паказвае, што чалавек або прадмет мяняецца ў горшы бок. Часцей за ўсё такая канструкцыя перакладаецца на беларускую мову дзеясловам. Прыведзены сказ даслоўна перакладаецца 'сястра думае, што я раблюся вар'ятам', аднак для беларускай мовы такі выраз непрымальны, таму што ў беларускай мове гэта дзеянне характэрызуецца як закончанае. Такім чынам, эквівалентнасць перакладу і яго якасць пры такой замене ніяк не парушаюцца.

Падчас аналізу намі таксама былі выяўлены замены англійскіх дзеясловаў цяперашняга часу беларускімі дзеясловамі будучага часу. Тут патрэбна адзначыць, што дзеясловы ў форме Present Continuous могуць выражаць дзеянні і простыя факты, якія адбудуцца ў будучым, іншымі словамі, у дадзеным выпадку граматычнае значэнне дзеяслоўнай формы залежыць ад кантэксту: *I am going right on* [5] 'Зараз **адпраўлюся** далей' [6, с. 292].

У наступным прыкладзе назіраецца замена англійскага дзеяслова ў форме прошлага часу беларускім інфінітывам: ... *but I was kind of rattled, and from the time when I saw Frank here again I just didn't know what I was doing or saying* [5] 'Але я была як не свая і з таго часу, як зноў пабачыла Фрэнка, проста не ведала, што **рабіць** і што **сказаць**' [6, с. 264]. Згодна правіла ўзгаднення часоў у даданай частцы англійскага сказа, як ужо было адзначана вышэй, ўжываюцца формы прошлага часу. Дзеянні ў галоўнай і даданай частках адбываюцца адначасова, таму пры перакладзе на беларускую мову формы дзеясловаў *was doing*, *was saying* замяняюцца формамі цяперашняга часу *раблю* і *кажу*. Аднак перакладчык замяняе асабовыя формы дзеясловаў інфінітывамі *рабіць*, *сказаць*. З улікам кантэксту такая трансфармацыя не скажае сэнс сказа, але з'яўляецца факультатывнай.

Разгледзім яшчэ адзін падтып замены формы слова. Так, у наступным сказе пры перадачы адбылася **замена трывання**: *I have just been looking through all the recent papers in order to master the particulars. It seems, from what I gather, to be one of those simple cases which are so extremely difficult* [5] 'Я толькі што **прагледзеў** усе нядаўнія

газеты, каб даведацца пра падрабязнасці, і зразумеў, што гэта адна з тых простых справаў, якія выяўляюцца надзвычай складанымі» [6, с. 86]. У дадзеным выпадку дзеяслоў у форме Present Perfect Continuous ужыты для выражэння працяглага дзеяння, якое пачалося ў мінулым і закончылася непасрэдна перад момантам маўлення. Як правіла, англійскі дзеяслоў у такім выпадку трансліруецца на беларускую мову прошлым часам дзеяслова незакончанага трывання. Адсюль перакладзем *I have just been looking through all the recent papers* як «я толькі што праглядаў усе нядаўнія газеты». У англійскай мове адзначана працягласць дзеяння («праглядаў», значыць, мог заставацца на любой стадыі працэсу, не дагледзець да канца), аднак кантэкст дазваляе перакладчыку перадаць дзеяслоў у форме закончанага трывання, таму што характар завершанасці дзеяння, выражанага формай *have been looking through*, выяўляецца ў прычынна-выніковым характары: «калі прагледзеў, тады зразумеў». Таму ў дадзеным выпадку трансфармацыя з'яўляецца кантэкстуальнай.

У наступным прыкладзе замена трывання дзеяслова пры перакладзе адбываецца без кантэкстуальнай або моўнай прычыны: *He had been watching me eagerly out of his small eyes, and I could see a shadow pass over his face as I spoke* [5] «Яго маленькія вочы прагна на мяне **паглядзелі**, і я заўважыла, што па яго твары прабег цень» [6, с. 308]. Такая аўтарская замена не з'яўляецца вымушанай, аднак не ўплывае на эквівалентнасць перакладу, таму можа лічыцца факультатывнай.

У працэсе перакладу англамоўнай мастацкай літаратуры на беларускую мову нярэдка адбываецца **замена часцін мовы**. Такія трансфармацыі дапамагаюць дасягнуць перакладчыцкай эквівалентнасці, таму што структурныя асаблівасці англійскіх і беларускіх дзеясловаў, праблемы іх спалучальнасці выклікаюць цяжкасці пры перакладзе. Зыходзячы з таго, што ў цэнтры ўвагі нашага даследавання знаходзяцца англійскія дзеясловы ў форме працяглага трывання, разгледзім прыклады замены іх на іншыя часціны мовы. Так, у наступным сказе адбылася замена дзеяслова назоўнікам: *That is why I have made you promise me that you will not tell a human being that you are going to Eyford tonight* [5] «Вось чаму я і папрасіў вас даць абяцанне не раскажваць пра вечаровае **падарожжа** ў Айфард ніводнай жывой душы» [6, с. 229]. (Можна было перакласці «не раскажваць пра тое, што вы **збіраецеся** ў Айфард»). Трансфармацыя, ужытая аўтарам перакладу, не з'яўляецца выкліканай моўнымі або кантэкстнымі прычынамі, аднак больш адпавядае стылістычна.

Разгледзім выпадак перадачы дзеяслова дзеепрыметнікам: *As we passed out he exchanged a few words with the landlord, explaining that we were going on a late visit to an acquaintance* [5] «Праходзячы міма гаспадара гатэля, Холмс перакінуўся з ім некалькімі словамі, патлумачыўшы, што ў нас **запланаваны** позні візіт да знаёмых» [6, с. 213]. Такая аўтарская замена не з'яўляецца абавязковай. (Літаральна перакладзем «што мы ідзем у госці да аднаго знаёмага»). Такі варыянт не выклікае моўных, кантэкстуальных або стылістычных пярэчанняў, таму аб'ектыўна магчымы.

У наступным сказе адбываецца замена дзеяслова дзеепрыслоўем: *While she was walking in this way down Swandam Lane, she suddenly heard an ejaculation or cry* [5] «І вось, **ідучы** так, яна раптам пачула нейкі выкрык ці стогн» [6, с. 145]. Абодва дзеянні адбываюцца ў мінулым, адно з іх апісвае дзеянне як працэс – *was walking*, а другое толькі канстатуе факт – *heard*. Можна перакласці так: «У той час як яна ішла, яна раптам пачула». Аднак, каб перадаць стылістычную афарбоўку, а таксама пазбегнуць таўталогіі, пры якой лагічны націск абодва разы падае на суб'ект дзеяння («яна – яна»), перакладчык замяняе асабовую форму дзеяслова *was walking* беларускім дзеепрыслоўем *ідучы*. Дадзеная трансфармацыя дазваляе паставіць на першае месца ў сказе асноўнае дзеянне, выражанае дзеясловам-выказнікам *пачула*, а другое, працяглае, дзеянне перадаць як дадатковае – *ідучы*.

Замена цэлай дзеяслоўнай канструкцыі *to come to consult* прыметнікам прадстаўлена ў наступным прыкладзе: *Yes; I rather think he is coming to consult me professionally* [5] ‘Безумоўна. Думаю, яму **наптрэбная** мая прафесійная парада’ [6, с. 273]. Даслоўна перакладаем ‘ён ідзе, каб параіцца са мной па справе’. Такі варыянт магчымы, аднак трансфармацыйны пераклад дыктуецца стылістычнымі ўмовамі, таму ён больш прымальны. Замена часцін мовы пры перакладзе звычайна суправаджаецца сінтаксічнай перабудовай сказа.

Лексічныя і лексіка-семантычныя трансфармацыі без граматычных змен займаюць каля 15%. Найбольш частотнай лексіка-семантычнай трансфармацыяй пры перакладзе форм працяглага трывання з’яўляецца **канкрэтызацыя**. Гэта спосаб перакладу, пры якім адзінкі з больш шырокім значэннем перадаюцца адзінкамі з больш вузкім значэннем. Такі прыём дазваляе пазбегнуць неадэкватнага перакладу ў тых выпадках, калі ў мове арыгінала існуюць адзінкі з больш агульнай семантыкай, якім у мове перакладу адпавядаюць некалькі адзінак з больш канкрэтным семантычным зместам. Так, у наступным прыкладзе пры перадачы дзеяслова *to look* перакладчык карыстаецца кантэкстуальнай канкрэтызацыяй: *and I was aware, more than once when I glanced in his direction, that he was looking at me with great intensity* [5] ‘і калі я раз ці два на яго зірнуў, то адчуў, што палкоўнік **свідруе** мяне вачыма’ [6, с. 230–231]. Літаральна перакладаем так: ‘ён глядзеў на мяне з вялікай напружанасцю’, аднак такі пераклад не перадае кантэкстуальнае значэнне дзеяслова *to look (at)*, таму што «глядзець з напружанасцю» значыць глядзець сканцэнтравана, затрачваючы вялікую энэргію для ажыццяўлення чаго-небудзь [7, с. 466]. Такім чынам, у дадзеным выпадку больш падыходзіць дзеяслоў «свідраваць», ужыты перакладчыкам у пераносным сэнсе са значэннем «пільна ўглядацца, уставіцца» [7, с. 740].

Разгледзім яшчэ адзін прыклад ужывання прыёму канкрэтызацыі: *By its light I saw that the black ceiling was coming down upon me, slowly, jerkily, but, as none knew better than myself, with a force which must within a minute grind me to a shapeless pulp* [5] ‘І ў яе святле я ўбачыў, што на мяне **насоўваецца** столь – павольна, рыўкамі, але з такой сілай, што ад мяне праз хвіліну – гэта я зразумеў як ніхто іншы – не застанецца і мокрага месца’ [6, с. 236]. *To come down* – гэта фразавы дзеяслоў, якому ў беларускай мове адпавядаюць дзеясловы ‘1) падаць; валіцца; спадаць; 2) рзбурацца; 3) змяншацца, зніжацца’ [8, с. 132]. Прамы пераклад «падаць, разбурацца» перадае большую інтэнсіўнасць дзеяння, чым таго патрабуе кантэкст, таму перакладчык карыстаецца словам з больш вузкай семантыкай – «насоўвацца». Згодна Тлумачальнага слоўніка беларускай літаратурнай мовы, *насунуцца* значыць ‘1) рухаючыся, наблізіцца да каго-, чаго-н.’ [7, с. 472]. У семантыку дзеяслова *насунуцца*, такім чынам, закладзена не толькі дзеянне – «зніжэнне», але і адносную працягласць. У дадзеным выпадку перад намі таксама прыклад кантэкстуальнай канкрэтызацыі.

Наступны па колькасці ўжывання перакладчыцкі прыём перадачы англійскіх форм працяглага трывання на беларускую мову – **генералізацыя**. Гэта лексічная трансфармацыя, пры якой адбываецца пераклад словаў з больш вузкай семантыкай словамі з больш шырокай семантыкай.

Іншым варыянтам перакладу аналітычнай канструкцыі *be waiting* было ўжыванне дзеяслова *знаходзіцца* ў форме прошлага часу незакончанага трывання, які перадае больш шырокую семантыку ‘1) быць, змяшчацца, мецца дзе-н.’ [7, с. 308], чым прамы эквівалент зыходнай адзінкі – дзеяслоў *чакаць* ‘1) знаходзіцца, заставацца дзе-н., разлічваючы на чый-н. прыход, з’яўленне і пад каго-, чаго-н. ці здзяйсненне чаго-н.’ [7, с. 918]: *They were waiting for me in the drawing-room* [5] – ‘Мы **знаходзіліся** ў гасцёўні’ [6, с. 318]. У дадзеным прыкладзе магчымы пераклад «яны чакалі мяне ў гасцёўні», аднак пера-

кладчык карыстаецца прыёмам кантэкстнай генералізацыі. Такі варыянт перакладу якасна не мяняе сэнс, таму з'яўляецца факультатыўным.

Яшчэ адзін прыклад генералізацыі трэба разглядаць у больш шырокім кантэксце: *From Hatherley Farm-house to the Boscombe Pool is a quarter of a mile, and two people saw him as he passed over this ground. <...> Both these witnesses depose that Mr. McCarthy was walking alone. The game-keeper adds that within a few minutes of his seeing Mr. McCarthy pass he had seen his son, Mr. James McCarthy, going the same way with a gun under his arm* [5] 'Ад фермерскага дома Хатэрлі да Боскамскага става чвэрць мілі, і два чалавекі бачылі, як Макараці *ішоў* да вадаёма. <...> Абодва засведчылі, што Макараці *быў* адзін. Ляснік дадаў, што праз некалькі хвілінаў пасля містэра Макараці ён убачыў яго сына Джэймса, які *ішоў* у тым самым кірунку з ружжом' [6, с. 87] (даслоўна – 'Макараці *ішоў* адзін'). У дадзеным выпадку ўжыванне прыёму генералізацыі дазваляе пазбегнуць таўталогіі, таму што ў трох сказах, якія ў тэксце ідуць адзін за адным, ужываюцца шырокасемантычныя англійскія дзеясловы руху *to pass, to walk, to go*, якія літаральна трансліруюцца на беларускую мову ў сваёй прамой семантыцы дзеясловам *ісці*. Тым не менш у дадзеным выпадку выбар генералізацыі не з'яўляецца вымушаным і асноўным, а застаецца за перакладчыкам.

Адзначым, што для англа-беларускіх перакладаў больш характэрным з'яўляецца прыём канкрэтызацыі, чым генералізацыі. Гэта абумоўлена лексіка-граматычнымі асаблівасцямі абедзвюх моў.

Мадуляцыя – гэта перакладчыцкі прыём, пры якім паміж лексэмай арыгінальнага тэксту і яго перакладам існуюць прычынна-выніковыя адносіны, іншымі словамі, «значэнне адзінкі перакладу лагічна выводзіцца са значэння зыходнай адзінкі» [4, с. 162]. Так, напрыклад: *I hesitated whether to attempt to secure the photograph at once; but the coachman had come in, and as he was watching me narrowly it seemed safer to wait* [5] 'Я вагаўся, ці не паспрабаваць адразу ж забраць фотаздымак, але ў пакой зайшоў фурман. Ён так пільна *ўзіраўся* ў мяне, што бяспечней было пачакаць' [6, с. 29]. Дзеяслоў *to watch* мае прамыя эквіваленты ў беларускай мове: '1) Глядзець; назіраць, сачыць' [9, с. 1637]. Перакладаем: 'ён глядзеў на мяне ўважліва'. Дзеяслоў *ўзірацца* – 'у каго, што. Вельмі ўважліва, напружана глядзець куды-н., на каго-, што-н.; углядацца' [7, с. 851]. Ён глядзеў *уважліва*, значыць, *ўзіраўся*.

Камбінацыі лексіка-граматычных трансфармацый займаюць 7% ад усіх пераўтварэнняў пры перадачы дзеясловаў працяглага трывання на беларускую мову. Разгледзім сказ, у якім дзеяслоў прошлага часу працяглага трывання перадаецца праз прыём мадуляцыі і замену часціны мовы: *When I saw how many were waiting, I would have given it up in despair...* [5] 'Калі я ўбачыў, як шмат *ахвочых*, то хацеў быў кіннуць дурное і пайсці...' [6, с. 42]. У дадзеным прыкладзе назіраецца граматычная замена дзеяслова працяглага трывання *were waiting* прыметнікам *ахвочы*. Даслоўна: 'калі я ўбачыў, колькі чалавек чакала'. Дзеяслоў «чакаць», згодна Тлумачальнага слоўніка беларускай літаратурнай мовы, – '1) знаходзіцца, заставацца дзе-н., разлічваючы на чый-н. прыход, з'яўленне і пад каго-, чаго-н. ці здзяйсненне чаго-н.' [7, с. 918]. Прыметнік «ахвочы» падаецца ў слоўніку з маркерам 'размоўнае' і тлумачыцца як '1) ласы на што-н.' [7, с. 96]. У дадзеным выпадку семантыка дзеяслова перакладу лагічна выводзіцца з семантыкі зыходнай адзінкі: чакала шмат чалавек, выходзіць, было шмат ахвочых. Такім чынам, ужыванне такой камбінаванага трансфармацыі дазваляе дасягнуць перакладчыцкай эквівалентнасці і захаваць стылістыку мастацкага твора.

Дабаўленні і апушчэнні таксама ўжываюцца падчас трансляцыі форм працяглага трывання на беларускую мову (7%). **Дабаўленне** – гэта перакладчыцкі прыём, калі ў тэксце перакладу дабаўляюцца адзінкі, якія ў мове арыгінала фармальна не прадстаў-

лены. Нярэдка падчас дабаўлення лексічных адзінак адбываецца замена часцін мовы, «сінтаксічная перабудова структуры сказа» [3, с. 221–225].

Так, у трох наступных сказах дзеяслоў у форме працяглага трывання замяняецца дзеепрыслоўем: *Sherlock Holmes had been leaning back in his chair with his eyes closed and his head sunk in a cushion...* [5] ‘Шэрлак Холмс **сядзеў, адкінуўшыся** на спінку крэсла, заплюшчыўшы вочы і паклаўшы галаву на канапавую падушку’ [6, с. 195]; *This man, however, was leaning against the railings which bordered our field and was looking earnestly up* [5] ‘Гэты чалавек **стаяў, абанёрыўся** на агароджу, што аддзяляла гасцінец ад нашага поля, і ўважліва нешта **разглядаў**’ [6, с. 319]; *I was leaning against the wall at the time and looking at the geese* [5] ‘Я **стаяў, прыхіліўшыся** да сцяны, і **назіраў** за гускамі’ [6, с. 185]. Дзеяслоў *to lean* перакладаецца наступным чынам: 1) (forward, back, over) нахіляць; нахіляцца; схіляць; схіляцца; 2) (against/on) прыхіляць, прыхіляцца [8, с. 339]. У кантэкстах адзначаных сказаў дзеяслоў *to lean* змяшчае кампанент «станавішча цела ў прасторы» і «працягласць дзеяння». Таму пры перакладзе сам дзеяслоў замяняецца зваротнымі дзеепрыслоўямі *адкінуўшыся, абанёрыўся, прыхіліўшыся*, і да яго дабаўляюцца дзеясловы *сядзець, стаяць*. Такім дабаўленнем перакладчык карыстаецца для таго, каб кампенсаваць фармальна не прадстаўлены кампанент і дасягнуць максімальнай эквівалентнасці.

Апушчэнне – гэта перакладчыцкі прыём, пры якім семантычна залішнія адзінкі мовы арыгінала апускаюцца пры трансляцыі іх на мову перакладу. Л.С. Бархурадаў адзначае, што такія адзінкі перадаюць «значэнні, якія могуць быць атрыманыя з тэксту і без іх дапамогі» [3, с. 226]. Іншымі словамі, сэнс залішніх лексем, як правіла, перадаецца пры дапамозе другіх адзінак.

Разгледзім выпадкі апушчэння дзеясловаў працяглага трывання пры перакладзе на беларускую мову: *looking out of my window, I saw him get out and walk rapidly out of the yard, though I was not aware in which direction he was going* [5] ‘зірнуўшы ў акно, убачыў, як бацька з яе выйшаў і паспешна рушыў з двара, аднак у якім кірунку, я не ведаў’ [6, с. 91]; *He had risen from his chair and was standing between the parted blinds gazing down into the dull neutral-tinted London street* [5] ‘Ён падняўся з фатэля і праз шчыліну ў шторах паглядзеў уніз, на цьмяную пахмурную лонданскую вуліцу’ [6, с. 65]. У гэтых сказах прыём апушчэння, безумоўна, ужыты аб’ектыўна, таму што дазваляе не загрузваць сказ залішняй інфармацыяй. Так, у першым сказе неабходны сэнс перадаюць дзеясловы *выйшаў* і *рушыў*, а ў другім – *падняўся* і *паглядзеў*. Таму пераклад дзеясловаў *to go* і *to stand* быў бы семантычна залішнім.

Заклучэнне

Аналіз перакладаў паказаў, што большая колькасць англійскіх дзеяслоўных форм працяглага трывання перадаецца на беларускую мову шляхам даслоўнага перакладу (44 %). Гэта найбольш тыповы спосаб перадачы дадзеных аналітычных форм, пры якім у перакладным тэксце ўжываецца міжмоўны сінонім і не мяняюцца граматычныя характарыстыкі дзеяслоўнай формы.

Другім спосабам перадачы форм працяглага трывання з’яўляюцца граматычныя трансфармацыі без лексіка-семантычных пераўтварэнняў (27 %): замены часу, трывання, часцін мовы. Такія замены выкліканы структурнымі і граматычнымі адрозненнямі ў англійскай і беларускай мовах.

Яшчэ адным спосабам перакладу можна лічыць лексічныя і лексіка-семантычныя трансфармацыі без граматычных змен (15 %): канкрэтызацыя, генералізацыя, мадуляцыя. На іх ужыванне уплываюць кантэкст, сінтаксічныя і экспрэсіўна-стылістычныя функцыі сказаў, іх лексіка-семантычны змест.

Нарэшце, да аб'ектыўных спосабаў перакладу форм працяглага трывання можна аднесці камбінацыі лексіка-граматычных трансфармацый (7 %) і ўжыванне дабаўлення і апушчэння (7 %). Такія перакладчыцкія пераўтварэнні выкліканы лексічнымі асаблівасцямі і рознымі традыцыямі выражэння семантыкі граматычных форм, характэрнымі для англійскай і беларускай моў.

Такім чынам, часцей за ўсё адзначаныя трансфармацыі выкліканы моўнымі (лексіка-граматычнымі асаблівасцямі дзеяслоўных адзінак), кантэкстуальнымі або стылістычнымі прычынамі і ўжываюцца для дасягнення найбольшай перакладчыцкай эквівалентнасці. Удалае ўжыванне такіх спосабаў перакладу дазваляе пазбегнуць недакладнасцей і зрабіць перадачу англійскіх дзеясловаў больш адэкватнай.

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. Никитин, В. И. Теория и практика перевода: English → Russian : учеб. пособие / В. И. Никитин ; Рос. акад. гос. службы при Президенте Рос. Федерации, Сиб. акад. гос. службы. – Новосибирск : СибАГС, 2004. – 262 с.
2. Ильюшкина, М. Ю. Теория перевода: основные понятия и проблемы : учеб. пособие / М. Ю. Ильюшкина ; науч. ред. М. О. Гузикова ; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2015. – 84 с.
3. Бархударов, Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – М. : Междунар. отношения, 1975. – 240 с.
4. Комиссаров, В. Н. Современное переводоведение : учеб. пособие / В. Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2001. – 424 с.
5. Doyle, A. C. The Adventures of Sherlock Holmes / A. C. Doyle. – Harper Collins Publishers Limited, 2010. – 318 p.
6. Дойл, А. К. Пригоды Шэрлака Холмса : апавяданні / А. К. Дойл ; перадм. К. Маціеўскай. – Мінск : Книгасбор, 2014. – 344 с.
7. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы : больш за 65 000 слоў / уклад.: І. Л. Капылюў [і інш.] ; пад. рэд. І. Л. Капылова. – Мінск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2016. – 968 с.
8. Англійска-беларускі слоўнік = English-Belorussian Dictionary / Т. М. Суша [і інш.]. – Мінск : Выш. шк., 2013. – 756 с.
9. Пивовар, А. Г. Большой англо-русский словарь. Comprehensive English-Russian Dictionary : свыше 280 000 слов, словосочетаний и значений / А. Г. Пивовар ; под общ. ред. Л. С. Робатень. – М. : АСТ : Астрель : Хранитель, 2007. – 1679 с.

Рукапіс паступіў у рэдакцыю 31.11.2017

Brutskaya A.A. The Translation of English Analytical Forms of Continuous Aspect into Belorussian

The article deals with the ways of English analytical forms translation into Belarusian. The typology of the basic translation transformations is considered. The research investigates the stories by A.C. Doyle and their translations by different authors. The main types of transformations of the Continuous aspect forms from English into Belarusian are outlined: word-for-word translation; grammatical transformations without lexico-semantic substitutions; lexical and lexico-semantic transformations without grammatical substitutions; combinations of lexico-grammatical transformations; additions and omissions. Special attention is paid to the necessity of determination of the main translation methods of English analytical forms into Belarusian.